

2.1. PŘÍSPĚVEK NA ŽIVOBYTÍ

Příspěvek na živobytí je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. Příspěvek na živobytí je základní dávka pomoci v hmotné nouzi, která řeší nedostatečný příjem osoby/společně posuzovaných osob. Okruh společně posuzovaných osob je dán zákonem o životním a existenčním minimu. Nárok na příspěvek na živobytí vzniká osobě či rodině, pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí. Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností. Pro stanovení živobytí okruhu společně posuzovaných osob se jednotlivé částky živobytí osob sčítají. Částka živobytí se odvíjí od částek existenčního a životního minima. Výše příspěvku na živobytí se stanovuje jako rozdíl mezi živobytím osoby či rodiny a jejich příjmem, od kterého se odečtou přiměřené náklady na bydlení. Přiměřené náklady na bydlení jsou náklady na bydlení, maximálně však do výše 30 %, v Praze 35 %, příjmu osoby či rodiny.

Zdroj: portal.mpsv.cz

Mapy zobrazující prostorovou diferenciaci domácností pobírajících příspěvek na živobytí byly zpracovány na základě datového souboru poskytnutého Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Datový soubor obsahoval údaje o počtu vyplacených dávek v obci v letech 2007 až 2011 a dále také pro rok 2014. Pro analýzu bohužel nebyly k dispozici data za roky 2012 a 2013. Vzhledem k nízkým hodnotám sledovaného jevu byl indikátor sledován na základě víceletých průměrů. Nejstarší období je vymezeno lety 2007 až 2009, druhý časový průřez byl vytvořen pro roky 2009-2011 a dále byl samostatně zobrazen rok 2014. Dále byly zpracovány dvě alternativní vývojové mapy, které zobrazují změnu hodnot indikátoru mezi lety 2007-2014 a 2011-2014.

Dále byla data převedena do podoby, která umožňuje jejich územní srovnání. Pro tyto účely byly využity dva indikátory, které znázorňují územní intenzitu a relativní koncentraci sledovaného jevu: **podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí** a **lokalizační kvocient**. Následující odstavce popisují konstrukci zvolených indikátorů:

Podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí

Hodnoty tohoto indikátoru byly vypočítány podle následujícího vzorce $i = \frac{x}{y}$; kde:

i = indikátor (podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí)

x = součet celkové sumy příspěvků na živobytí vyplacených v průměrném měsíci¹

y = součet počtu hospodařících domácností²

Vzhledem k tomu, že údaj o počtu domácností je Českým statistickým úřadem zjišťován pouze při sčítání obyvatelstva, není možné v letech 2007 až 2010 a pro rok 2014 vztáhnout počty domácností pobírajících příspěvek na živobytí k přesnému počtu domácností v obcích v příslušném roce. Data byla tedy vztažena k upravenému počtu domácností, který byl vypočítán na základě počtu obyvatel v daném roce a průměrné velikosti domácností v r. 2011. Data jsou navíc ve sčítání lidu publikována za obvykle bydlící obyvatelstvo, zatímco MPSV zjišťuje dávky podle trvalého bydliště.

Lokalizační kvocient domácností pobírajících příspěvek na živobytí

Hodnoty lokalizačního kvocientu byly vypočítány podle následujícího vzorce $LQ_i = \frac{R_i}{R}$; kde:

R_i – relativní zastoupení sledovaného jevu v i -té územní jednotce (podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí v dané obci)

R – relativní zastoupení sledovaného jevu na celém území (podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí na území celého Česka)

V obcích, ve kterých je hodnota lokalizačního kvocientu vyšší než 1, žije v porovnání s vyšším územním celkem (Českem) větší podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí.

Lokalizační kvocient umožňuje zobrazení území s nadprůměrnou koncentrací sledovaného jevu. Je tak možné identifikovat ty obce, ve kterých žije oproti celorepublikovému průměru vysoký podíl domácností, jež pobírají příspěvek na živobytí.

V rámci kartografického zpracování byla zvolena metoda kartogramu, která umožňuje

¹ Zdroj: MPSV (2014): Počet vyplacených dávek pomoci v hmotné nouzi podle trvalé adresy žadatele (podle obcí) v roce 2001.

Ministerstvo práce a sociálních věcí poskytlo celkový počet vyplacených dávek v roce 2011. Vzhledem k tomu, že tato dávka bývá vyplácena v měsíčních intervalech, byl tento údaj vydělen 12ti.

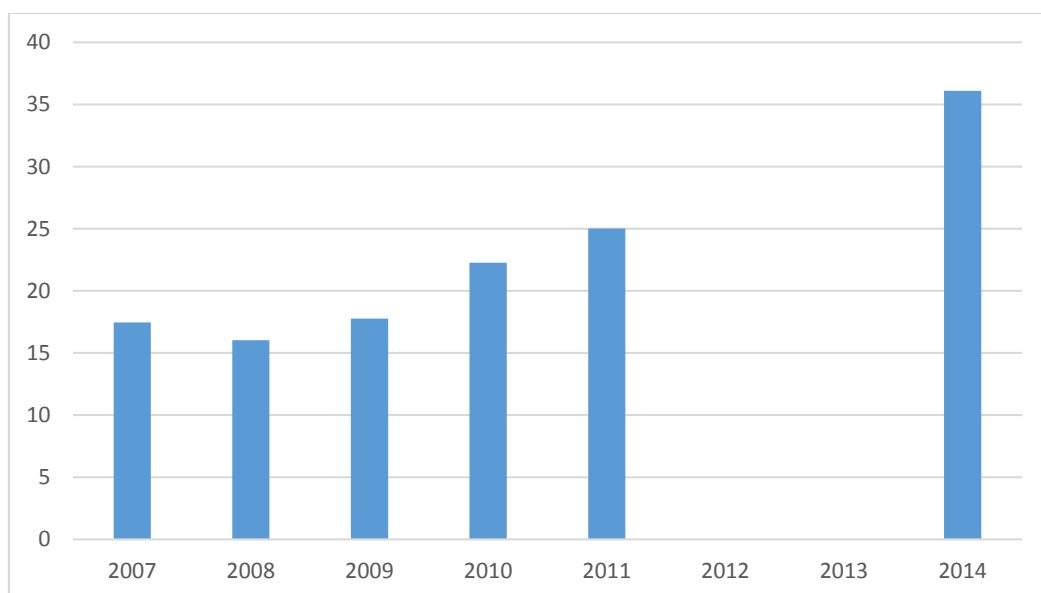
² Zdroj: ČSÚ (2011): Sčítání lidu, domů a bytů 2011

ČSÚ (2014): Počet obyvatel v obcích k 1.1. 2007 až 2011, 2014 (bilance obyvatelstva)

názorně zobrazit intenzitu daného jevu a jeho diferenciaci v rámci sledovaného území. Z mapy lze vyčíst hodnoty obou dvou sledovaných indikátorů, tedy jak podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí v dané obci, tak vztah této hodnoty k celorepublikovému průměru – lokalizační kvocient. To je umožněno zpracováním legendy a barevné škály mapy a přiloženého histogramu četností. K mapám jsou přiloženy datové soubory obsahující zpracovaná zdrojová data, na základě kterých byly mapy vytvořeny, a dále dvě tabulky zobrazující obce s nejvyššími hodnotami podílu domácností pobírajících příspěvek na živobytí. Struktura datových souborů je následující:

Atributy tabulky
Název obce
Kód obce
Kód orp
Název orp
Kraj
Počet příspěvků na živobytí měsíčně v jednotlivých letech
Počet domácností v jednotlivých letech
Podíl domácností pobírajících příspěvek v daném období
Průměrná hodnota v ČR v daném období
Hodnota lokalizačního kvocientu obce v daném období

Tabulka 2.1: Zpracovaná zdrojová data indikátoru příspěvek na živobytí

Obrázek 2.2: Podíl domácností pobírajících příspěvek na živobytí v letech 2007-2014. Zobrazen je počet na 1000 domácností v promile. Roky 2012 a 2013 nebyly k dispozici.

Celkový vývojový trend počtu domácností pobírajících příspěvek na živobytí do značné míry odpovídá vývoji české a evropské ekonomiky. Zatímco v období ekonomické konjunktury se pohybovaly hodnoty podílu domácností na 15-17 ‰ a mezi lety 2007-2008 docházelo k poklesu tohoto ukazatele, v následujících letech se podíl domácností relativně rychle zvyšoval až k hodnotě 24 ‰. V roce 2014 byl podíl domácností již 36 ‰. Mezi obcemi s velmi vysokými podíly domácností pobírajících příspěvek na živobytí (tabulka 2.2) jsou zastoupeny především obce severní Moravy a severních Čech. Zpracované mapy ale ukazují i další koncentrace sociálně slabých domácností v různých, především periferních, oblastech České republiky. K největším změnám mezi dvěma obdobími (2007-2011) dochází v pozitivním smyslu v několika prostorově koncentrovaných oblastech Ústeckého a Karlovarského kraje a oblasti Jesenicka. Naopak ke zhoršení situace dochází zejména v oblastech tzv. vnitřních periferií, tedy především kolem administrativních hranic krajů, kde mají obce nevýhodnou polohu vzhledem k centrům osídlení, pracovních příležitostí i vybavenosti (Musil, Müller 2008; Novák, Netrdová 2011). Zvolený ukazatel tak jasně indikuje, na které oblasti České republiky by měla být upřena větší pozornost při výzkumu sociální exkluze. Venkovské oblasti sice nepředstavují populačně silné regiony, avšak sociální exkluze je zde do značné míry posilována exkluzí geografickou (Macešková, Ouředníček, Temelová, 2009). Z větších měst (bývalých okresních) se v tabulce nacházejí pouze dvě (Litvínov a Tachov). Zatímco

u malých obcí mohou být vysoké podíly často ovlivněny malými čísly základu intenzitních ukazatelů, v případě velkých obcí nebo měst se jedná skutečně o závažnou indikaci velkého počtu sociálně slabých domácností.

Název obce	Název ORP	Podíl domácností pobírajících příspěvek	Lq
Slezské Pavlovice (okr. Bruntál)	Krnov	0,257	11,494
Rokle (okr. Chomutov)	Kadaň	0,234	10,447
Olbramov (okr. Tachov)	Stříbro	0,217	9,702
Spomyšl (okr. Mělník)	Mělník	0,209	9,352
Hlinka (okr. Bruntál)	Krnov	0,202	9,045
Měrovice nad Hanou (okr. Přerov)	Přerov	0,183	8,182
Pohorská Ves (okr. Český Krumlov)	Kaplice	0,173	7,713
Ošelín (okr. Tachov)	Stříbro	0,158	7,080
Slezské Rudoltice (okr. Bruntál)	Krnov	0,156	6,981
Lančov (okr. Znojmo)	Znojmo	0,153	6,833
Osoblaha (okr. Bruntál)	Krnov	0,149	6,664
Býkev (okr. Mělník)	Mělník	0,148	6,620
Cotkytle (okr. Ústí nad Orlicí)	Lanškroun	0,148	6,616
Čermná ve Slezsku (okr. Opava)	Vítkov	0,141	6,319
Čichalov (okr. Karlovy Vary)	Karlovy Vary	0,141	6,319
Stará Voda (okr. Hradec Králové)	Hradec Králové	0,141	6,316
Jiříkov (okr. Bruntál)	Rýmařov	0,136	6,081
Pětipsy (okr. Chomutov)	Kadaň	0,136	6,058
Bohušov (okr. Bruntál)	Krnov	0,134	5,968
Obrnice (okr. Most)	Most	0,130	5,833
Tachov (okr. Česká Lípa)	Česká Lípa	0,129	5,778
Vřesová (okr. Sokolov)	Sokolov	0,129	5,761
Kojatice (okr. Třebíč)	Moravské Budějovice	0,128	5,709
Dívčí Hrad (okr. Bruntál)	Krnov	0,126	5,643
Zhoř (okr. Tachov)	Stříbro	0,125	5,595
Smilovice (okr. Rakovník)	Rakovník	0,122	5,447
Litvínov (okr. Most)	Litvínov	0,122	5,444
Trmice (okr. Ústí nad Labem)	Ústí nad Labem	0,119	5,323
Dlažov (okr. Klatovy)	Klatovy	0,119	5,322
Vrbice (okr. Karlovy Vary)	Karlovy Vary	0,119	5,313
Kryštofovy Hamry (okr. Chomutov)	Kadaň	0,116	5,172
Velké Kunětice (okr. Jeseník)	Jeseník	0,115	5,162
Bulovka (okr. Liberec)	Frýdlant	0,115	5,154
Medonosy (okr. Mělník)	Mělník	0,112	5,026

Tabulka 2.2: Obce s nejvyššími hodnotami podílu domácností pobírajících příspěvek na živobytí v letech 2010-2011. Jedná se o obce s hodnotou lokalizačního kvocientu vyšší než 5.

Tabulka 2.3 zobrazuje ty obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) ve kterých se vyskytuje největší podíl obcí s hodnotou lokalizačního kvocientu více než 2, tabulka 2.4 pak největší podíl domácností žijících v obcích, ve kterých je hodnota lokalizačního kvocientu více než 2. Druhá tabulka je citlivější k možnému zkreslení údajů vlivem velikostní struktury obcí. I v tomto případě je však nutné brát v potaz možné zkreslení vlivem velikostní struktury obvodů obcí s rozšířenou působností. U obou vyjádření je zřejmá velmi silná koncentrace problematických jevů v oblasti severní Moravy a severních Čech. Diferenciace sociálně slabých obyvatel má tedy v současnosti relativně výrazné prostorové vzorce.

Název ORP	Celkový počet obcí v ORP	Počet obcí s Lq větším než 2	Podíl obcí s Lq větším než 2 [%]
Frýdlant	18	17	94,4
Rumburk	12	9	75,0
Krnov	25	17	68,0
Litvínov	11	7	63,6
Vítkov	12	7	58,3
Kadaň	19	10	52,6
Bohumín	2	1	50,0

Tabulka 2.3: ORP podle obcí s nejvyšším podílem domácností pobírajících příspěvek na živobytí (2010 až 2011)

Název ORP	Celkový počet domácností v ORP	Počet domácností v obcích s Lq větším než 2	Podíl domácností v obcích s Lq větším než 2 [%]
Frýdlant	9766	9572	98,0
Litvínov	17745	17227	97,1
Český Těšín	10916	10491	96,1
Most	33971	32276	95,0
Ostrava	146364	134800	92,1
Rumburk	13260	12097	91,2
Havířov	41551	37713	90,8

Tabulka 2.4: ORP podle obcí s nejvyšším podílem domácností pobírajících příspěvek na živobytí (2010 až 2011)

Tabulka 2.5 zobrazuje obvody ORP s nejvyšší hodnotou podílu domácností pobírajících příspěvek na živobytí v roce 2014 opět s využitím lokalizačního kvocientu. Více než dvojnásobek průměrné hodnoty za Česko jako celek vykazovalo v roce 2014 celkem 19 obvodů ORP výhradně z oblasti severní Moravy a severozápadních Čech.

ORP	Počet bytových domácností 2011	LQ_2014
Litvínov	16311	2,9
Karviná	27946	2,8
Most	31879	2,7
Bruntál	14519	2,7
Krnov	15642	2,6
Ústí nad Labem	48795	2,5
Kraslice	5361	2,4
Jeseník	14769	2,4
Vítkov	4983	2,4
Rumburk	12060	2,3
Ostrava	138630	2,2
Kadaň	17337	2,2
Chomutov	33011	2,2
Rýmařov	6306	2,2
Orlová	16810	2,1
Frýdlant	8997	2,0
Bohumín	11826	2,0
Havířov	38381	2,0
Bílina	8424	2,0

Tabulka 2.5: ORP s nejvyšší hodnotou Lq, podílem domácností pobírajících příspěvek na živobytí v roce 2014

ORP	Počet bytových domácností (ORP celkem)	Podíl domácností (Lq v obci >2) v %
Litvínov	16311	96
Most	31879	95
Ostrava	138630	92
Havířov	38381	91
Kadaň	17337	91
Orlová	16810	89
Chomutov	33011	89
Karviná	27946	87
Bruntál	14519	87
Krnov	15642	84
Ústí nad Labem	48795	83
Bílina	8424	83
Rýmařov	6306	82

Tabulka 2.6: ORP s nejvyšším podílem domácností s hodnotou Lq vyšší než 2 pro ukazatel podílu domácností pobírajících příspěvek na živobytí v roce 2014

Poslední tabulky porovnávají obvody ORP s nejvyššími nárůsty a poklesy hodnot Lq mezi průměrem z let 2007 až 2009 a z let 2010 až 2014. Pozitivní je, že docházelo k nejvyššímu snižování sledovaného ukazatele právě v územích s nejvyššími podíly na počátku období.

ORP	LQ 07_09	LQ 10_14	Pořadí LQ 07_09	Pořadí LQ 10_14	rozdíl
Litvínov	7,3	4,0	1	1	-3,4
Český Těšín	3,5	2,1	4	16	-1,4
Varnsdorf	2,9	1,8	11	24	-1,1
Bílina	3,3	2,2	7	13	-1,0
Most	3,6	2,6	3	6	-1,0
Vítkov	3,3	2,6	6	9	-0,7
Svitavy	2,3	1,6	19	34	-0,7
Karviná	3,7	3,0	2	2	-0,6
Rumburk	3,3	2,7	5	4	-0,6
Orlová	2,7	2,1	12	17	-0,6
Bohumín	2,6	2,1	13	20	-0,6
Jeseník	2,5	2,1	16	19	-0,4
Ostrava	2,6	2,2	15	15	-0,4
Chomutov	3,0	2,6	8	7	-0,4
Havířov	2,3	2,0	17	21	-0,4

Tabulka 2.7: ORP s nejvyšším poklesem hodnoty LQ mezi obdobími 2007 až 2009 a obdobími 2010 až 2014

ORP	LQ 07_09	LQ 10_14	Pořadí LQ 07_09	Pořadí LQ 10_14	rozdíl
Šternberk	0,9	1,5	96	36	0,7
Jaroměř	0,7	1,2	125	56	0,6
Neratovice	0,9	1,4	79	45	0,5
Olomouc	0,6	1,0	133	74	0,5
Prostějov	0,9	1,3	85	54	0,4
Český Brod	0,3	0,7	187	135	0,4
Podbořany	1,2	1,5	55	39	0,3
Krnov	2,3	2,6	20	8	0,3
Kolín	0,6	0,9	135	93	0,3
Nový Bor	1,2	1,5	53	38	0,3
Nový Bydžov	0,2	0,5	201	161	0,3
Zábřeh	1,1	1,5	62	43	0,3
Rakovník	0,6	0,9	137	95	0,3
Česká Lípa	0,8	1,1	102	67	0,3
Lanškroun	0,8	1,1	106	68	0,3

Tabulka 2.8: ORP s nejvyšším nárůstem hodnoty LQ mezi obdobími 2007 až 2009 a obdobími 2010 až 2014

Literatura:

MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Sociálně prostorová diferenciacie v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. Ekonomický časopis, 57, č. 7, s. 700-715.

MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. Sociologický časopis 44, č. 2, s. 321-348.

NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciacie obcí v České republice. Sociologický časopis 47, č. 4, s. 717-744.

Zdroje dat:

ČSÚ (2011): Sčítání lidu, domů a bytů 2011

ČSÚ (2014): Počet obyvatel v obcích k 1.1. 2007 až 2014 (bilance obyvatelstva)

MPSV (2014): Počet vyplacených dávek pomoci v hmotné nouzi podle trvalé adresy žadatele (podle obcí).